

Ուսման իսրայելաց
ԻՄ ՄՈՐՈՒՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գրքում օգտագործված են
հեղինակի զարդանկարները
Ըստիկը Ա. Ռ. Խորայելյանի

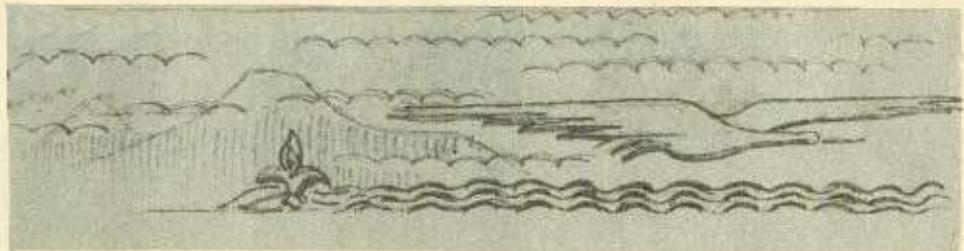
Ի 4803010000 (976) -12 2- 80 «Տ»
705 (01) 80

Ուժաքել Խորազեւան

ԻՄ ՄՈՐՈՒՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

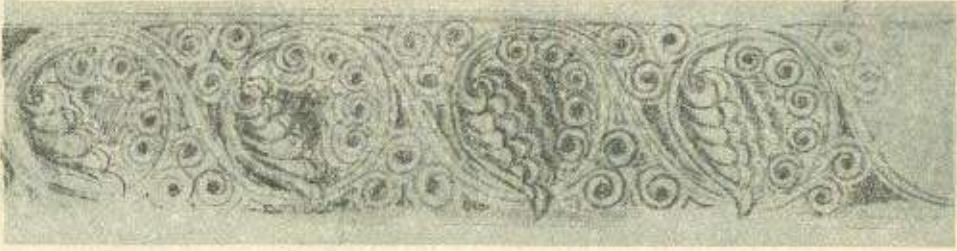

«ՎԻՃԱԿԱՆԻԿ» ԳՐԱԴԱՐԱՆ ՀԱՍՏԱՏՎԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԵՐԵՎԱՆ—1964

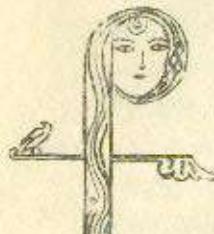

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Համերաշխ գույգը	3
Փորձություն	6
Իմ մորուքի պատմությունը	10
Կրակը	14
Ասֆալտն ու խոտը	16
Հովհաննես Թումանյանի տանը	18
Չոն «Հ» տառին	20
Մուշտակը	22
Ճարտարապետ Թամանյանը և մանուկները	25
Երբ ասում են «Հայաստան»՝ ակամա ոտքի եմ կանգնում	27

ՀԱՍԵՐԱԾՆ ԶՈՒՅԳԸ

անի աղջիկս փոքր էր, շանը ասում էր «ավա»: Եվ այդ բառն անցավ մեր մյուս երեխաներին, նրանք էլ շանը «ավա» էին ասում: Հետո երբ շուն ունեցանց, այդպես էլ նրան կոչեցինց՝ Ավա: Մեր Ավան շագանակագույն, սպիտակ կրծքով, միջին չափի, աշխույժ, ուրախ շուն էր: Արտաքինով հիշեցնում էր որտորդական շներին: Իսկ մեր կատուն սև էր կատարելապես: Երեխաները նրան սկզբում Սևուկ էին ասում, իսկ հետո, աղավաղելով անունը, սկսեցին Սեբի կանչել:

Չատ հետաքրքիր էր սրանց նիստուկացը: Իրար հետ «շուն ու կատու» չէին, մի տեղ ուտում, մի տեղ քնում էին: Շունը միշտ զիջող էր, առաջնությունը կատվին տվող, նրա պաշտպանը: Բայց Ավան, այնուամենայնիվ, մնում էր շուն և իր ցեղական ատելությունը դեպի կատուները չէր կորցրել: Վայ էր՝ մեր բակում մի օտար կատու երևար, վագում էր ետևից ու խեղճին հալածում: Իսկ եթե տեսներ Սեբիին նեղն են զցում, վրա էր պրծնում, զգում նրանց: Սակայն լինում էին դեպքեր, երբ սրանց միջով «սև կատու» էր անցնում, պատահում էին փոքրիկ ընդհարումներ, բայց, իհարկե, առանց զգվառոցի: Մի անգամ Ավան կգոմոար, Սեբին էլ ճանկով նրա դնչին կիացներ, և Վերջ:

Երկուսն էլ մեր տան սիրելիներն էին, երեխաների կողմից սարսափելի երես առած, հատկապես կնոցս՝ Սոֆիկի կողմից: Սոֆիկը մինչև դրանց չկերակրեր, մեզ չէր հիշի: Պատահում էր նաև, որ շան համար նա պատրաստում էր այնպիսի համով կերակուր, որ երեխաները խնդրում էին մի բաժին էլ իրենց տալ: Մեր տանը, մինչև շան երևալը, կաթ հազվագյուտ էր լինում. տանտիրութիւները՝ Սոֆիկն ու մեր տատիկը, իրենք կաթ չսիրելով, չէին առնում, հակառակ, որ ես ու փոքր

տղաս կաթ շատ էինք սիրում: Եվ ահա շան ու կատվի համար սկսեցին կանոնավոր կերպով կաթ գնել, դե, մենք եւ ընկանք «շան ջրերը»...

Սեր Սեբին, ինչպես աշխարհի բոլոր կատուները, սիրում եր ջերմություն:

— Սեբի, Սեբի, — երեխաները դես ու դեն ընկած կատվին էին փնտրում:

Իսկ նա ոչ մի տեղ չէր երևում: Հետո հայտնաբերվում եր մեկնումեկի անկողնու մեջ կծկված: Հմտությամբ եր թաքնվում, որ իրեն չնկատեն ու չզոնդեն: Ավան ետ չէր մնում Սեբիից, շատ էր սիրում ցատկել բազկաթոռին ու բազմել, ըստ երևույթին, լավ հասկանալով, որ բազկաթոռը բազմելու համար է: Նա նույն կերպ էր վարդում նաև անկողնու հետ. շատ հարմար տեղավորվում էր, մարդու նման գլուխը դնում թախտի կլոր բարձիկներին ու ընում: Միայն գոտու կամ փայտի տեսքն էր, որ նրան ստիպում էր ցած իջնել, այն էլ՝ այնպես ծովորեն, դանդաղ, որ կարծես մեզ գիշելով էր անում, որպեսզի չնեղանանք: Ավան ու Սեբին գիշերները ընում էին միջանցքում, որտեղ ձմեռն այնքան էլ տաք չէր լինում: Երբ Սեբիին տաք սենյակից դուրս էինք անում միջանցք՝ գիշերելու, նա զգուշությամբ գալիս էր ընած շան մոտ, բարձրանում վրան և տեղավորվում գլխին: Շունը չէր առարկում: Բայց երբ կատուն, ընած վիճակում աննկատելի սահելով, հասնում էր շան քթին ու ակամայից կտրում շնչառությունը, Ավան վեր էր թռչում, մի հատ «հաֆ» անում, կատուին թափ տալիս վրայից: Հետո էլի նույն կերպ մուշ-մուշ ընում էին միասին: Ավան սիրում էր խաղալ կատվի հետ: Նա վերցնում էր կատվի գլուխը, լրիվ տեղավորում իր բերանում և այդպես, ամբողջ մարմինը կախ զցած սենյակից սենյակ էր տանում: Իսկ Սեբին ոչ միայն չէր դիմադրում, այլև շնորհակալ էր: Դա երևում էր նրանից, որ երբ շունը նրան դնում էր գետնին, կատուն փախչելու փոխարեն հպվում էր շանը:

Այդպես էլ մեծացան միասին, այդ անսովոր մտերմությունը պահելով մինչև վերջ:

Ավան շատ էր սիրում երեխաներին, հետևերը խաղում էր, ետևներից ընկնում: Սիրում էր և մեր ետևից գալ՝ ուր էլ գնայինք:

Դժվարությամբ էինք տուն ուղարկում: Երբ տրամվայ էինք նստում, խեղճը հեփեկ վազում էր տրամվայի ետևից: Մի անգամ էլ հասել էր կայարան, որը մեր տնից շատ հեռու է, ու մեն-մենակ վերադարձել էր տուն: Եվ ինչպես էր տան տեղը գտնում, շատ զարմանալի էր: Անծանոթ, հեռավոր, խուլ տեղից կգար, կհասներ տուն:

Մի անգամ էլ այսպես ետևներիցս ընկավ ու կորավ:

Անցան օրեր, մեր Ավան չկար: Ամեն տեղ փնտրեցինք, բայց իգուր:

Հույսներս արդեն կտրել էինք և միայն շան հետ կապված որևէ առարկա կամ դեպք մտաբերելիս հիշում էինք մեր Ավային:

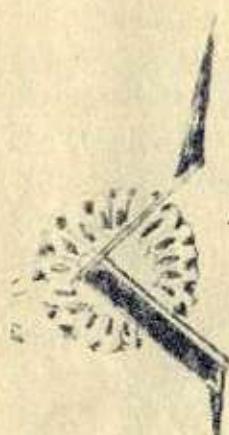
Ամռանը մեր փողոցի անկյունում հանդիպեցի մի այսպիսի պատկերի: Չների մի մեծ ռոմակ, երկի մեր թաղի շներից, բարձր հաջողով շրջապատել էր մի շան: Շունը կեղտոտ էր, ցեխոտ, հազիվ էր նշմարվում մորթու գույնը: Աչքիս ընկավ վզից կախված պարանի կտորը: Մտքովս անցավ չինի սա մեր Ավան է: Այդ պահին մեր տան դուռը բացվեց և ես լսեցի Սոֆիկի ձայնը.

Բացվեց և ես լսեցի Սոֆիկի ձայնը.

— Մեր Ավան է, մեր Ավան...

Շունն էլ իր հերթին պատռելով շրջապատող օղակը, հասավ Սոֆիկին: Իրար կորցրած հարազատների նման նրանք գրկախառնվեցին: Հուզիչ էր պատկերը, ես իմ արցունքները թաքցնելու համար բարկացա Սոֆիկի վրա, որ բաց թողնի կեղտոտ շանը: Ոչ մի կասկած, որ սա Ավան է, ոչ մի ուրիշ շուն չէր կարող այդպես արտահայտել իր ուրախությունը: Իսկ մյուս շները համառորեն մնացել էին տեղում, չեին ցրվում, գրմում էին, ահ տալիս: Ստիպված գրկեցի Ավային և փախցրի տուն: Սոֆիկն էլ, շներին քշելով, ինձ էր հետևում:

Երեխաների համար շան վերադարձը անսպասելի էր: Նրանք ցնծում էին: Մեր ուրախությանը չափ չկար: Սեբին ես չէր մնում և մասնակցում էր մեր ուրախությանը, պոչը ցից պահած շան շուրջն էր պտտվում, մեր ոտների արանքով գնում-գալիս, բսվում շանը, իր վրա հրավիրելով նրա ուշադրությունը: Շունն էլ մեկ-մեկ նրան էր նայում, հոտոտում: Դե էլ ինչպես կարելի էր չպատվել այդպիսի շանը և թույլ չտալ, որ թախտին բազմի: Խսչպես չսիրել այդպիսի շանը, որ վեց ամիս անց, պոկվելով գերությունից, կտրելով իրեն ազատությունից զրկող պարանը, հասել էր տուն:

ՓՈՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

Եռավոր մեծ քաղաքում եմ: Եկել եմ այստեղ սովորելու: Մինչև դասերն սկսվելը դեռ մի քանի ամիս կա: Հարկավոր է մի աշխատանք գտնել օրվա ապրուստի, ինչպես նաև աշխատանքի համն զգալու համար...

Թեև դեռ ամառ է, բայց այստեղ՝ հյուսիսում, ցուրտ է, անձրև ու քամի, իսկ ես հագնված եմ ըստ հարավի՝ թեթև: Ուսանողական կազմակերպությունից ուղարկում են քաղաքից դուրս՝ պահեստներում աշխատելու, որպես սևագործ քանվոր:

Գնում եմ:

Միանում եմ ինձ ցույց տված երեք հաղթանդամ քանվորի: Անձարակ եմ զգում ինձ նրանց կողքին, անվարժ այս կարգի գործերում և առհասարակ ծանր աշխատանքներում: Մտածում եմ, թե ինչ է նշանակում մեծանալ մոր փեշի տակ: Բայց քանի որ եկել եմ, ետ իո չեմ գնալու: Պետք է աշխատենք գերաններից պատրաստված մեծ ծածկի տակ: Ինձ պատվիրում են ձգել բրեգենտի մի մեծ կտոր ու կապել,

որպեսզի ծածկվեն և անձրևից չթրջվեն բազմաթիվ մեցենաներ: Գերաններին «հեծնում», բարձրանում եմ վեր, ամուր սեղմած բրեգենտի ծայրը: Մյուս ձեռքով գրկել եմ սյունը, հարմար կանգնել: Բրեգենտը, անձրևից ծանրացած, թաց, շատ դժվար է պահվում: Մյուս կողմից քամին է խանգարում, որ ծայրը տեղ հասցնեմ, կապեմ: Թվում է նավաստի եմ ու պայքարի մեջ եմ մտել ծովի ու քամու տարերի հետ: Քամին փչում, ուղղում է առաջաստը, ու ես չեմ կարողանում կապել այդ ահագին կտավը: Բանվորներից մեկը, Նկատելով դժվար վիճակս, գալիս է օգնության: Բրեգենտը կապում ենք: «Հեշտ չե հաց վաստակելը», — ասում եմ ես ու ցատկում ցած, չիմանալով, որ դժվարը դեռ հետո է գալու:

... Հաստ գերաններից պատրաստվում է մի տախտակամած, որի վրա պետք է կանգնեցվի ինչ-որ մերենա: Չորս հոգով պետք է բարձրացնենք այդ հսկա մերենան: Ինձ հետ աշխատող բանվորները Կազանի թաթարներ են, ոուսերեն վատ գիտեն, բայց շատ լավ են իմանում, թե ինչ է ծանրություն բարձրացնելը: Նրանք իրենց տարերի մեջ են, ամեն մի աշխատանք կատարում են հանգիստ, չափած ու ձևած, առանց շփոթության: Մերենան պետք է վեր տանենք պարանով: Պարանը ձգում ենք ցած, որպեսզի նրա մյուս կեսին անցկացրած անիվի միջոցով բարձրացնենք սարըք: Բարձրացվող բեռն արդեն կտրվել է գետնից և սկսել է ճոճվել: Դանդաղել ինարավոր չե: Միայն Ճգել, միայն դեպի վեր: Ամեն մի ետ մնացողի վայրկենական դանդաղումն անզամ անդրադառնում է բոլորիս վրա, ստիպում առավել լարվել: Երբ ես փորձում եմ փոքր-ինչ թուլացնել մկաններս, պարանի ձգվածությունը փոխվում է: Կնշանակի՞ ես կապված եմ մյուսների հետ անքակտելի կապով... Այդ պատճառով էլ ավելի եմ զգում ինձ վրա ընկած պատասխանատվությունը: Բայց դրությունս, այդուհանդերձ, անմխթարական է, անհանգիստ: Ամեն մի նոր ձգելու հետ զգում եմ, որ ձեռքերիս ուժը հետզհետեւ սպառվում է, որ շուտով դուրս կգամ շարքից: Հոգնել եմ, իսկ մերենան բարձրության կեսին հազիվ ենք հասցրել: Բեռը քանի գնում, ավելի է ծանրանում: Նահանջել չի լինի, իսկ հրաշքի սպասելն անհմաստ է: Ի՞նչը կարող է ինձ փրկել: Ավելի լավ կլիներ հենց սկզբից

հրաժարվեի, քան հիմա ձանապարհի կեսից լքեմ գործը: Չէ, մոռմ է լարել ուժերը, լարել անխնա:

Չորս գույգ աչքեր կառչել են կոշտ ու հաստ պարանին, որ դարձել է և գուրգուրանցի, և նզովի առարկա: Այդ րոպեին միաժամանակ սկսում եմ զարմանալ պարանի բարակ մազիկների հյուսվածքի վրա, զարմանում եմ, թե ինչպես այդ թելիկները, որ փշելուց կարող են կտրվել, իրար գործված դարձել են դիմադրող մի անհաղթահարելի ուժ ու պայքարում են երկաթե սարքի տոննանց ծանրության դեմ:

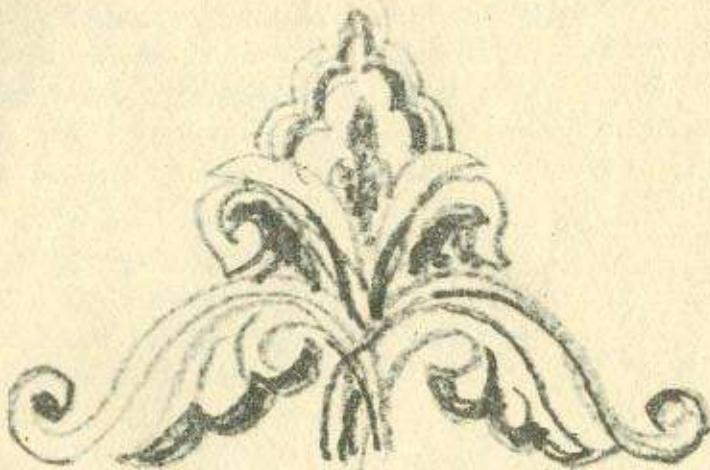
Աշխատանքով տարված, մեկս մյուսիս չենք տեսնում, միմյանց ներկայությունն իմանում ենք շնչառությամբ, հևոցներով: Զգելով պարանց, աշխատում եմ ուժ չխնայել, ետ չմնալ մյուսներից, բամկել, բայց ոչ մի դեպքում չպոկվել պարանից: Չէ որ ես նրանց համար նոր եմ, հայ, գուցե առաջին անգամ են հայի հանդիպում: Իսկ ձեռքերս այլևս ինձ չեն հնազանդվում: Մկաններս նվում են անտանելի ցավից, ատամներս եմ սեղմում, զայրանում, որ ծանր է, և զայրանում, որ չեմ կարողանում պարանց մյուսներին հավասար քաշել:

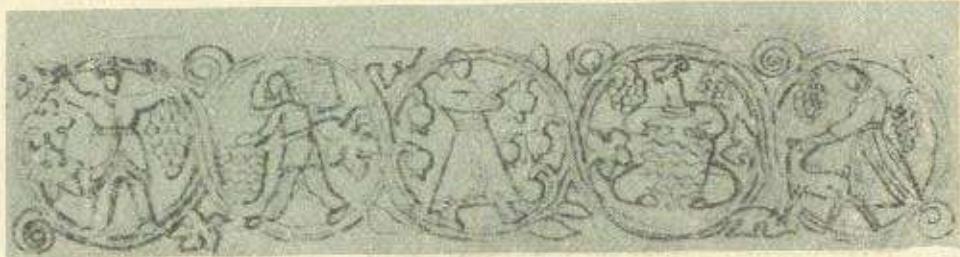
Մատներս հպվել են պարանին, ինչպես թշնամու կոկորդին, և ամեն անգամ, երբ պահանջն ստիպում է նոր տեղից բռնել, ավելի լավ եմ զգում սուր ցավը... Փախչեմ: Այսպես, որ ոչ ոք ինձ չտեսնի: Բայց փախչելով կփրկեմ միայն մարմինս, իսկ հոգիս, անհինս: Դողում եմ այդ մտքից, բայց էլի դիմանում, դիմանում եմ վայրկյաններ: Վեր չեմ նայում, չեմ համարձակվում, վախենում եմ տեսնել անհասանելի բարձրությունը չհաղթահարված:

Արհամարիում եմ ցավ, վերքեր, մոռացած ամեն ինչ, սեղմվում եմ պարանին՝ արդեն ելեկտրականացած: Այրվող մատներով կախվում եմ պարանից, ձգում պարանն իմ ամբողջ ծանրությամբ: Հետո... բաց եմ թողնում պարանը և ընկնում փալասի պես: Ծշմած, լայն բացած աչքերով ոչինչ չեմ տեսնում, խարիսափում եմ մշուշի մեջ: Սթափվում եմ, ցնցվում ցրտից, աչքերս բացում և առաջին հերթին փնտրում սարսափելի մեքենան: Եվ ինչ՝ մեքենան գլխավերևս է, նախատեսված տեղը... Պարանն ազատ կախվել է: Ինչ երեսով նայեմ ընկերներիս: Նրանք երերով դեմս են կանգնած, հոգնած դեմքերով, ձեռքերը՝ կախ:

Բայց երեսներին մեղմ ժափտ է երևում: Նրանց մեջը մոտենում է ինձ և
ասես մտերմորեն ուսիս խփելով ասում՝ մոլոդեց, արմեն... Ես հուզվում
եմ, քիչ է մնում լաց լինեմ: Ուրեմն գործը չեմ լրել ու նրանց հետ մինչև
վերջ ձգել եմ պարանը:

Այդ մի բանի ժամռում ես շատ բան սովորեցի ու մինչև հիմա էլ
մտածում եմ, որ աշխատողին ոչ միայն ուժ, այլև մեծ սիրտ է
հարկավոր...

ԻՄ ՄՈՐՈՒԹԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իիտասարդ ժամանակ մորուք թողնելու
մեծ ցանկություն ունեի: Մորուքը
համարում էի չափազանց գրավիչ մի
բան, որ ինձ պետք է շատ սազեր: Թեև
երիտասարդ էի, բայց գլուխ սափրում էի
և մորուքով պատկերացնում էի իմ

դեմքը իիստ առնական արտահայտությամբ, համոզիչ, մորուքին
հատուկ պատկառանք առաջացնող հետևանքներով: Ինչ թաքցնեմ,
մտաբերում էի մեր նախնիների Վարդան Մամիկոնյանի, Ղազարոս
Աղայանի փառավոր մորուքները, պատկերացնում ինձ զորավարի
դիրքով, իրուստ ասորական մորուքով, որնէ իշխանի փարթամ
մորուքով կամ էլ խոշոր գիտնականներին էի պատկերացնում, ինչպես
Օքբելուն և ուրիշ հայտնի դեմքերի, որ ինձ գրավել էին:

Մի խոսքով, մորուքը իմ երազանքն էր: Բայց դեռ շատ էի
երիտասարդ և կարող էի այն տպավորությունը չթողնել, ինչ ցանկանում
էի:

Շտապելու կարիք չկա, մտածում էի, երբ կդառնամ քառասուն
տարեկան, որն ինցնըստինքյան պատկառելի տարիք է, այն ժամանակ
էլ մորուք կթողնեմ:

լինում է: Որոշ գործեր մինչև անզամ համբավ բերեցին ինձ: Ես ճանաչված ճարտարապետների մեջ ձեռք էի բերել հեղինակություն: Հիմա իրավունք ունեմ, մտածում էի, մորուք թողնելու: Չե որ այժմ ն տարիքս է պատկառելի, ն գործերս էլ կարծես ստվերում չեն: Մորուք թողնելու ժամանակը չի. թող չլինի սև, բայց ալեխառն գույնն առավել կշեշտի իմ վաստակը:

Տարօրինակ բան. հիմա ավելի անհամարձակ եմ դարձել մորուքի հարցում:

Մեծ, շատ մեծ իմաստ եմ տեսնում մորուքի մեջ: Նա ստիպում է մարդկանց (գոնե ես ինձանով եմ դատում) խիստ հարգել նրա տիրոջը, փակ աչքերով հավատալ, որ այդ զգաստացնող պատկերն արժանի է հավատի և այլն, այլն. մի խոսքով այն բոլորը ինչ որ սկզբում եմ ասել:

Հատկապես ինձ վրա արտակարգ տպավորություն են թողելք այժմ էլ մեծագույն հարգանքով եմ նայում մեր այն բարձրացանդակներին, ուր մեր իին վարպետները դրոշմել են Հովհան, Մանվել և մյուս ճարտար վարպետներին՝ լայն մորուքներով:

Էլ ինչպես, մտածում եմ, ես մորուք թողնեմ, որ իսկապես ասեն՝ սա այն մարդն է, որ այսինչ գործն է արել:

Մեկ ուրիշ բան էլ ինձ ստիպում է նահանջել այդ մտքից: Ասենք, գնացել ենք քաղաքից դուրս, հյուրեր ունենք. ինձ ներկայացնում են՝ ահա մեր ճարտարապետը, ու ես հանկարծ վազում եմ ինձ հետաքրքրող ինչ-որ բանի հետևից կամ, ասենք, մերկանում ու մտնում ջուրը, կամ մի այլ՝ մորուքին անհամապատասխան արարք եմ թույլ տալիս: Ի՞նչ կասեն. սա աննորմալ է, մի մորուքին նայեք և իր արարքներին: Չե, ես պետք է շարժվեմ իմ ուզածի նման: Թքել եմ հնարածս մորուքի վրա, կեցցե ազատությունը:

Կամ, ահա, ես մորուքս ցցած կանգնած եմ, ենթադրենք, ամբիոնի մոտ և ինձ հարցեր են տալիս: Հարց տվողները նայում են մորուքին (ոչ թե ինձ), սպասելով, որ այս պատկառելի և գիտուն մարդը պետք է սպառիչ պատասխան տա հարցին: Եվ ես մտածում եմ՝ կկարողանամ պատասխանել գոնե բավարար: Իհարկե, ոչ: Խսկ եթե նախագծելիս ինձ հարց տան կամ խնդրեն օգնել՝ կկարողանամ գոհացնել մարդկանց: Իհարկե, ոչ: Ի՞նչ պիտի անեմ մորուքիս հետ:

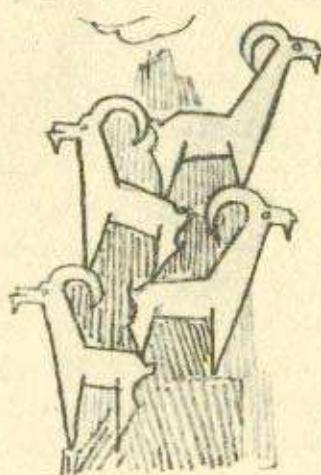
Ուրեմն մորուքս ինձ պետք է միայն խայտառակի՞: Չե, ավելի լավ է մնամ առանց մորուքի: Խիղճս էլ հանգիստ կլինի: Մորուքի պահանջները շատ են: Ի՞նչ գործ ունեմ:

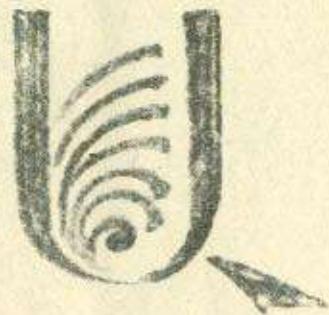
Այսպես մոռացության տվի մորուքը: Բայց պատմությունը սրանով չվերջացավ:

Պատահեց այնպես, որ ես երկար ժամանակով ընկա հիվանդանոց, և այնահի պայմաններում, որ չեի կարող ոչ նատել, ոչ սափրվել:

Ահա, վերջապես, իղձս կատարվեց, անկախ ինձանից մոտ երկու շաբաթ մնացի համարյա անշարժ: Ինձ կերակրում էին, երեսս լվանում թաց շորով: Երեսս պատվեց այն բեղ ու մորուքով, որ այնքան երազում էի:

Հիմա կարող եմ հպարտությամբ քայլել, մանավանդ, որ մորուքիս մեջ կան սպիտակ մազեր: Եվ, ինչպես որ ինձանից անկախ դարձա մորուքի տեր, այնպես էլ ոտքի ելածս հենց առաջին օրը դիմեցի ածելուն և մաքրեցի երկու շաբաթվա փառավոր բեղ-մորուքս:

ԿՐԱԿԸ

Մռան շոգին անգամ ես մտածում եմ, որ
ահա պիտի գա ձմեռը, ցուրտ, տաղտկալի
և կտրի ինձ մեր աննման բնությունից:

Ինչքան եմ սիրում մեր բնությունը: Կա
ավելի մեծ հաճույք, քան ամռան շոգին բարձրանալ լեռները, մտնել խոր
ձորերում կարկաչող զուլալ գետերը, լողալ սարը ջրում, զովանալ,
թարմանալ այնպես, որ ոտքիդ տակի հողը չզգաս:

Իսկ երբ քերծերին բարձրացած նայում ես դեմդ փոված լեռների
շարքին, որ, հեռանալով, հորիզոնում հալվում-ձուլվում է երկնքին,
տեսնում ես, թե ինչ է իսկապես տարածությունը, շնչում ես խորը, թեզ
զգում ես իսկապես հզոր մարդ, որ կարողանում է ընկալել, հասկանալ
բնության իրաշալիքը: Այստեղ է, որ մտածում ես բնության, տարերքի
անմահության, տիեզերքի անհունության մասին, գլուխդ բարձրացնում
և նայում ես հայկական կապուտակ երկնքին՝ թափանցիկ, պարզ և
թանձր այնքան, որ կարծում ես, թե կարող ես խրվել նրա մեջ:

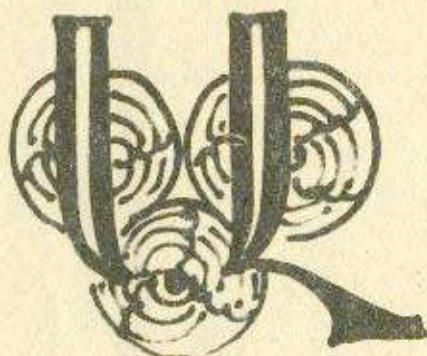
Չատ-շատերի հետ եմ վիճել, թե ամառը բախտավորություն է մեզ
համար, թե ձմեռը տանել չեմ կարող թեկուզ հենց այն պատճառով, որ

ստիպված եմ վերարկու հագնել, ծանր բերի տակ քայլել կաշկանդված, սահմանափակված, ինչպես բանտի մեջ: Վիճում ենց ընկերներով, և նրանք ճգնում են ինձ ապացուցել, որ ձմեռն էլ իր հաճույքն ունի՝ ձյունը, առողջ, սառն օդը. միթե վատ է, երբ լավ հագնված սահում ես դահուկեներով, քայլում փափուկ ձյան միջով: Ապա ինչքան գեղեցիկ են ձնապատ ծառերը, ժայռերը: Եվ, վերջապես, ասում են, թե ձյուն չինի՝ բերք էլ չի լինի: Սա, իհարկե, սխալ է: Հնդկաստանում և Եգիպտոսում, ուրեմն, բերք չպիտի լիներ, քանի որ այնտեղ չգիտեն ինչ բան է ձմեռը: Եվ հետո, ես ձյանը դեմ չեմ, թող լինի, բայց երկու հազար մետրից ոչ ցածր, թող լինի լեռներում, իսկ ցածում՝ անձրև: Չէ, համաձայնել չեմ կարող, տանել չեմ կարող ձմեռը, ես սարսափում եմ նրանից, ինչպես մի հրեշից, որ պիտի իմ ոտուձեռը կապի և իր կամքը թելադրի ինձ:

Չմեռը փակում է սենյակիս պատուհանները, ծածկում է երկինքը գորշ, կապարե ամպերովկորցնում մեր աշքից ամիսներով առանց այն էլ անմատչելի Արարատի պատկերը, սառչում են Սևանի կենսուրախ ալիքները, շքանում են Արագածի լանջերի կակաչները:

Ես ցրտից չեմ վախենում, ես ատում եմ ցուրտը և խեղճանում ոչ թե մարմնով, այլ հոգով:

Բայց այս բոլորից հետո ես փնտրում եմ նրա մեջ գոնե մի դրական բան: Չէ որ ձմռանն էլ եմ ապրում: Ինձ միջթարելու համար ես գյուտ արեցի, որ ձմռովա միակ դրականը կրակն է: Դա ձմռանը նույն է, ինչ ամռան շոգին՝ շուրը: Չլինի կրակը, ձմռանը մարդիկ կսառչեն: Բայց սա չէ դրականը, ամռանն էլ կրակ կա: Չմռան կրակը ամառվանից տարբերվում է նրանով, որ թե ներսը, թե դուրսը մարդկանց հավաքում է իր շուրջը, դառնում է մտերմանալու, իրաք հետ շփվելու առիթ: Կրակը մոտեցնում է մարդկանց սրտերը, — ահա միակ դրականը, որ իր հետ բերում է ձմեռը:

ԱՍՖԱԼՏՆ ՈՒ ԽՈՏԸ

ՐԻՄԱԿԱՐԴ ԱՉԽՈՒԹՈՎՐՅՈՒՆ Է ԾՆԿԵԼ
ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻ մԵծ ՓՈՂՈԳՈՒՄ,
ՃՄՌԱՆ ԿԵԴՄ ՈՒ ցԵԽԻՑ ՄԱՔՐՎԱԾ,
ԿԱՆԱԶ զԳԵՍՏՈՎ զՐԱՎՎԱԾ: ՓԱՅԼՈՒՄ

ԵՆ ԱՎՏՈՐՈՒՍՆԵՐԸ, զՎԱՐԹ ԱԼԱՆՈՒՄ ԵՆ ՊՈՂՈՏԱՅՈՎ ՎԵՐ ՈՒ ՎԱՐ: ՈՒ ԹԵՆ
ԱՎԼՈՒՐՈՒՄ ԵՆ ՔԱՂԱՔԻ ԶԻՆՉ ՕԴԸ, այՆՈՒԱՄԵՆԱՅՆԻՎ զՐՆԳՈՒՆ ԵՆ, ԺՎՄԱ-
ԳՈՒ:

Անգամ տները հիմա ուրախ են երևում, իսկ նրանց արևոտ կողմի
շարքը ուղղակի տոնական տեսք է ընդունել այս գարնանային օրը:

Խանութների ցուցափեղկերը, նոր լՎացված երեսի նման
թարմացած, պսպղում են: Փողոցների անկյուններում կանգնած
ցայտաղբյուրներն ել, որոնք ձմռան օրերին մոռացվել են, կենդանացել
են ու ցայտում են աղամանդյա զուլալ շիթերով:

Մարդկանց հոծ բազմությունը լայնահորդ գետի նման փողոցի աջ
ու ձախ մայթերով բարձրանում է ու իջնում: Հերիաթային կենդանի
դառած, որ ոչ գլուխ ունի, ոչ պոչ, գալարվելով գնում է ու գնում,
հասնում խաչմերուկին, թեքվում, անհետանում շենքերի մեջ՝ թողնելով
բեզ տարակուսած, թե որտեղ է տեղավորվում մարդկանց այս անհատ-
նում հոսանքը:

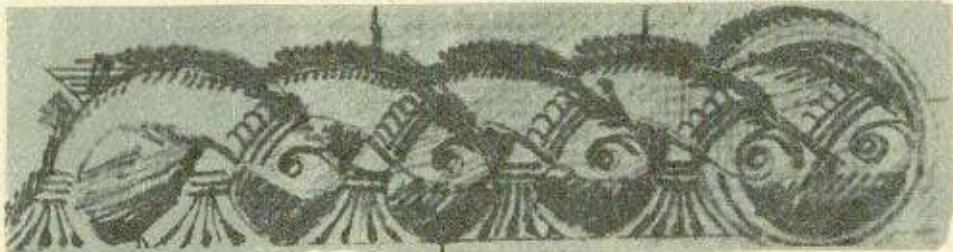
Դճնված կանայք ու աղջիկներ, անհոգ երիտասարդներ խանութեների հաստ ապակիների կողըով անցնելիս ակամա հայացք են գցում իրենց արտացոլմանը և ինքնազոհ շարունակում են քայլել...

Մայթերով անցնում են հազարավոր մարդիկ: Տեղ-տեղ էլ, ուր մայթի վրա կարկատաններ են արված ավելի փափուկ ասֆալտից, մայրաբաղաքի տիկնայք ու օրիորդները սրածայր կոշիկների կրունկների անթիվ անհամար խոր հետքեր են թողնում: Շերլոք Լուլմսն անգամ գլուխը կկորցնի ապարդյուն փնտրելով հանցագործի նշանները՝ այդ անթիվ կետերի մեջ:

Քայլում են ու քայլում մարդիկ՝ զբաղված իրենց մտքերով, հույզերով: Գարնան արևը շռայլ չէ ամռան արևի նման: Բայց նրա թույլ ցերմությունն էլ բավական է, որ բարձր շենքերի պատի տակ, ետ ընկած մի անկյունում, մարդկանց ոտքերից հեռու, հաստ ու ծանր ասֆալտը պատռելով գլուխները դուրս հանեն խոտի փնցերը: Դրանց կողըով կարող ես բյուր անգամ անցնել և երբեք չնկատել, թե ինչպես ոտքերիդ տակ մի փոքրիկ կյանք է թարտում: Ծլել է կանաչը, հանդուգն գլուխը բարձրացրել ու արևի ճառագայթի մի շոյանքից, մի հայացքից միայն հուզվել է, երջանկացել: Եվ ցնծում է այդ վտիտ կանաչն ու զմրուտի նման վառվում ասֆալտի վրա մարդկանց ոտքերից հեռու, կիա կպած պատին:

Խոտ այն, մի շատ հասարակ, միամիտ, պարզ խոտ, որ անուն անգամ չունի, ասֆալտի խեղդող շերտը պատռող հերոսի կերպարանը է ընդունում: Եվ նա ցնծում է ասֆալտի միապաղաղ, գորշ ֆոնի վրա ամբողջ եռթյամբ մղված դեպի կարոտալի արևը...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱԼԻ ՏԱՆՅ

յու օրը տրամադրությունս
բարձր էր, մտքում կար լավ
երեկո անցկացնել: Առանց
երկար-բարակ մտածելու դի-

մեցի Թումանյանների տուն (իմ տունը Թումանյանի տուն-թանգարանի կողքին է): Ինչպես միշտ, հայ մեծ օջախում, տան մեծ սենյակում հյուրեր շատ կային: Եվ իմ բախտից՝ նաև Ավետիք Խահակյանը, Նահապետաբար աթոռին բազմած, բոլորին շուրջը հավաքած: Իմ գալը ինչ-որ աշխուժություն գցեց ներկաների մեջ: Ծուտով պարզվեց, որ Կարպետը հարց է տվել սեղանի շուրջը հավաքվածներին և սպասում է պատասխանի: Ուրեմն, ես ել պիտի մասնակցեի խնդրի լուծմանը: Կարպետն ինձ համար կրկնեց հարցը.

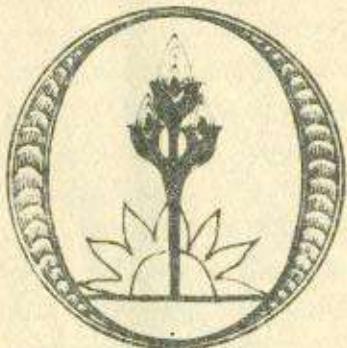
— Ո՞ր ծառն ավելի պտղատու կլինի, ավելի ամուր սերունդ կունենա, պարարտ հողի մեջ տնկված, թե ամայի վայրում բուսած ծառը:

Ես իրաժարվեցի տալ պատասխանը, արդարանալով, թե բուսական աշխարհից տեղյակ չեմ, բայց հետո, մտաբերելով մի պատմություն, ասացի.

— Երևի այն ծառը, որ ամայի վայրում, դժվար պայմաններում է աճում:

Իմ պատասխանը գոհացրեց Վարպետին, իսկ հիշածս պատմությունը հետևյալն է. Ես, ընկերներիս հետ, աշխատում էի մի հուշարձանի չափագրության վրա, որ գտնվում էր մի հեռավոր, անմարդաբնակ վայրում: Մենք ապրում էինք մոտակա գյուղում: Հուշարձանը գտնվում էր ձորի եզրին, ուր բնությունը կարծես հատուկ մի հարթավայր էր պատրաստել այդ գողտրիկ վանքի համար: Այս ամայի վայրին կենդանություն տվողը մի վտակ էր, որ հոսում էր ձորի խորքում: Ձորի մեջ, նրա չոր ու քարքարոտ լանջերին, բացի հատ ու կենտ թփերից, ոչինչ չկար: Դրանք ել սարսափելի սուր փշեր ունեին, այնքան սուր, որ կողըներով անցնել չեր լինի: Այ թե ինչ է նշանակում պայծար կյանքի համար, սերնդի համար: Եթե փշերը չլինեին, թփերը կեր կդառնային վայրի այծերի ու նապաստակների համար և կոչնչանային, բայց փշերը՝ այդ գենքերը, պահպանում էին նրանց: Եվ ահա այս ձորում, չգիտես թե ինչ ժամանակներից և ինչ ձևով, մնացել էր մի տանձի ծառ: Նա վայրի չեր, բայց ոչ ել մշակված: Այդ ծառը կառչել էր ժայռերին, քարերի արանքում հիմնավորվել և մեծացել: Մենք ամեն առավոտ, դեռ լույսը չբացված, դուրս էինք գալիս տնից, իշնում ձորը և մինչև որ տեղ էինք հասնում արևի ճառագայթներն արդեն շոշափում էին մոտակա ժայռերի գլուխները, հատզետե հասնում հուշարձաններին ու առավոտվացրտից մրսած մեր մարմի՛ները տաքացնում: Երբ հասնում էինք ձորի խորքը, ուր կանգնած էր տանձի ծառը, դառնում էր ճանապարհի կեսը: Նստում էինք այս ծառի տակ, շունչ քաշում, հանգստանում, որ շարունակենք մեր ճանապարհի երկրորդ կեսը, որ ավելի դժվար էր, քանի որ պատք է բարձրանայինք ձորի մյուս լանջը, ուր հուշարձաններն էին: Տանձի պատուղները հասել, թափվում էին գետնին: Մենք հավաքում էինք դրանք և հետներս տանում որպես հավելյալ սնունդ: Աշխատանքից հետո, ետ գալիս, մենք նորից դիմում էինք բարի տանձենու ողորմությանը, հավաքում թափած պտուղները:

Վայելում էինք ծառի տված բարիքը և զարմանում մեր տանձենու կենսական ուժի վրա, որի շնորհիկ նա այդ ամայի վայրում աճում էր ու դեռ բերք էր տալիս: Ահա այս պատմությունը հիշեցի, երբ Թումանյանի տանը պատասխանեցի Խահակյանի տված հարցին:

ՉՈՆ «Հ» ՏԱՐԻ

Նվիրում եմ Հակոբ Կոջոյանին

Ի չի լինում, որ հարյուրներով,
հազարներով տառեր չհանդիպեն մեզ.
Մեծ, փոքր, հաստ, երկար, հնչ ձևի ուզես:
Նայում են մեջները մարմին չկա, նյութ
չկա, բայց ինչքան բան են ասում դիտողին: Եվ ահա, մի տառ իմ մեջ
այնպիսի հույզեր առաջ բերեց, որ ցանկացա պատմել նրա մասին, նրա
գովքն անել իին գուսանների նման: Այս ցանկությունն ունեցա, երբ մի
անգամ տեսա, թե ինչպես երկու երիտասարդ մի մեծ ու երկարաշունչ կոչ
էին գրում կտավի վրա:

Աչքս սահեցնելով գրածի վրայով, կանգ առա «Հ» տառի վրա.
տառը դուրս էր բերված շատ անհաջող, մի տեսակ թուլացած, անկայուն,
կորցրած իր այնքան պարզ, հաստատուն ձևը:

Եղածը, իհարկե, մի մեծ բան չէ. երկու գիծ անկյան տակ և ուրիշ
ոչինչ, բայց ինչքան տարբեր են դրանք ընթերցվում, երբ լինում են
գտնված, համաշափությունը պահպանած, որից և ստանում են տարբեր
ուժ, տարբեր արտահայտչականություն:

Տառը շատ զգայուն էակ է, անմիջապես ազդվում է, փոխում իր
կերպարանը չնշին միջամտությունից, ընթերցողին կողմնորոշում,
զգաստացնում, սթափեցնում, հիասթափեցնում, ոգնորում...

Երևի դուք ել նկատած կլինեք, որ կան թվեր ու տառեր, որ

մարդկանց են հիշեցնում. ասենք «Ե» տառն ինձ ներկայանում է որպես հաստափոր մարդ, իսկ, ասենք 2-ը մի կռացած ծերուկի կերպարանը է հիշեցնում: Եվ ահա, այդ վտիտ «Հ» տառն էլ ինչ-որ հաշմանդամի նմանեցրի անձարակ, օգնության կարիք զգացող. այդ պատճառով էլ չդիմացա և հանդիմանեցի տղաներին.

— Միթե կարելի է «Հ» տառին այդպես անհոգի վերաբերվել, եթե նա մեր ամենասիրած տառն է, սկիզբն այդպիսի բառերի, առանց որոնց մեր լեզուն չէր ունենա իմաստ, հոգի, ուժ, կլիներ ողորմելի՝ անձրևային որդի նման:

Կարելի է «հաղթանակ» բառը պատկերել ձեր գրած հ-ով: Իսկ «հզոր» բառը, որով բնորոշվում են մեր երկրի ուժը, մեր լեռների զանգվածները: Հապա որքան հուզիչ է այն բառը, որով մեր նախնիները դիմել են ճակատագրական մարտերի: «Հառաջ» ասել է մեր Վարդան Մամիկոնյանը վերջին շնչում, իր կյանքը զոհաբերելով հանուն հայրենիքի, ժողովրոխի:

Մեր «Հ»-ն, ինչքան որ պետք է հուժկու և համարձակ բառեր գլխավորելու համար, նույնքան հարկավոր է նուրբ ու քնքուշ բառերին: Ի՞նչ կա ավելի գեղեցիկ ու մեղմ, քան «Հասմիկը», որը գարնան սիրո երգ է հիշեցնում: Եվ այստեղ «Հ»-ն պատկերանում է բարակ ու ձկուն, ասես ուզում է ծաղկի պսակի նման բոլորել այդ քնքուշ բառը: Եվ այդպես, շատ ու շատ բառեր է գլխավորում հ-ն, բառեր, որ անբաժանելի են մեր նիստ ու կացից, մեր առօրյայից ու ապագայից, բառեր, որ ձև են տալիս մեր մտքերին: Ինչպես կարելի է հ-ն չհարգել և չտալ նրան հաստատուն ձև, եթե գործ ունես այնպիսի բառի հետ, ինչպիսին «հիմքն» է, գրավականը մեր ձեռնարկած ամեն մի գործի, եթե ուզում ենք, որ դա լինի կայուն ու հիմնավոր: Եվ ելի շատ ու շատ բառեր կան մեր շքեղ լեզվում, որոնք սկսվում են այդ հրաշալի տառով «հայր» ու «հայրենիք», հ-ն գլխավորում է անունը մեր ազգի և մեր երկրի, որոնցով հպարտանում ենք, որոնք սիրում ենք ամենամեծ սիրով:

Հայաստան բառի դրոշակակիրն է «Հ» տառը: Ահա թե ինչպիսի պատվի է արժանացել, ահա թե ինչու նա միշտ պետք է լինի զուգված, հանդիսավոր, պետք է գծագրվի գեղեցիկ, պետք է նկարվի հաստատուն մարմնով, զորեղ ու հպարտ, որ հպարտություն ներշնչի ամենցին...

ՄՈՒՇԱԿԸ

աբկենն ու ես թեև դեմքով, բնավորությամբ ու
մասնագիտությամբ տարբեր ենք, բայց
տարեկիցներ ենք և կազմվածքով իրար նման։
Բարկենի հետ իին ու մտերիմ ընկերներ ենք,
նաև հարևաններ։ Մեր երեխանները, կանայք
գնում գալիս են իրար մոտ։ Եվ ուրախություն,
և ցավ հաճախ միասին ենք կիսում։

Պատերազմի առաջին տարին էր։ Օր-օրի մենք էլ սպասում էինք
բանակ զորակոչվելու, սպասում էինք ծանուցագրի։ Մի անգամ էլ,
արդեն ուշ աշնանը, Բարկենի կինը եկավ մեզ մոտ և ասաց, որ Բարկենը
ստացել է ծանուցագիր, չորս օրից մեկնում է բանակ։ Ես այդ գիտեի, դա
նորություն չեր ինձ համար, կնոց գալն ուրիշ պատճառ ուներ։

Դրանից մի երկու շաբաթ առաջ, օրերից մի օր տեսնենք մեր տան
դռանը մի ոչխարի մորթի է վեր գցած։ Որտեղից էր այդ մորթին,
չգիտեինք։ Դես ու դեն նայեցինք, հարցորինք՝ ապարդյուն։ Մի երկու օր
անց՝ տեսնենք էի մորթի է ընկած մեր դռանը։ Դառան երկուաը, իսկ
ծագումը մնաց անհայտ։ Շաբաթ, թե քիչ ավելի անց՝ տեսնե՞ւ է՞ին նոր
մորթի։ Շուտով դրանց թիվը այնքան շատացաւ, ու այդ մորթիները
փոեցինք տան դռների առաջ, երեխանները գցեցին իրենց
մահճակալների մոտ, ոտքերի տակ։ Առելջվածն այդպես էլ չլուծված

կմնար, եթե մի որ չտեսնեի, թե ինչպես մեր շունը՝ Ավան, բայի դրսի պատին քսվելով գալիս է դեպի տուն՝ դժվար ու ծանր: Հետո նկատեցի, որ ինչ-որ բան է քարշ տալիս: Տեսքը իսկական գողի էր: Զգույշ, փորին քսվելով, այնպես որ չնկատեն, պատի տակով քարշ էր տալիս մի մորթի: Իսկ ինչ բարի համբավ ուներ այդ անպիտան շունը հարևանների մոտ իր ցեղական տեսքով: Արի ու տես, որ գող է: Լավ էր, գոնե իմացանք, թե մորթիները ինչպես են մեզ հասել: Մեզանից ոչ հեռու մի տուն կա, որտեղ մորթի են մշակում, դրսում փռում են չորանալու, իսկ մեր շունը հափռում է ու բերում: Մեր գողին փորձում ենք հասկացնել, որ չի կարելի գողություն անել, բայց իզուր, չի ըմբռնում: Լավ էր, որ սրա վերջը շուտ եկավ: Հարևանները բողոքել էին մորթի մշակողների տանից եկող գարշահոտության դեմ. Նրանց արտադրությունը փակվեց, մենք էլ ազատվեցինք գողությունը թաքցնողների կամ մասնակիցների վիճակից:

Ահա, հենց այդ մորթիների պատմությանը տեղյակ լինելով էլ, Բարկենի կինը եկավ ինդրելու, որ Բարկենի համար մուշտակ կարեն ու դնեն հետը՝ բանակում հագնելու համար: Կինս առաջարկեց ոչ միայն մորթին, այլև իր օգնությունը ձևելու և կարելու:

Այդպես էլ արին, և ստացվեց մի լավ, տաքուկ մուշտակ: Կանայք գոհ էին: Բարկենս տաք-տաք հագնվեց ու ներկայացավ հավաքի վայրը: Բայց Նրանց խմբին ետ վերադարձին և կարգադրեցին սպասել մինչև նոր նշանակումը: Չանցած երեք թե չորս օր, այս անգամ ես ստացած ծանուցագիր. և որովհետև Բարկենի գնալն անորոշ էր, ապա մուշտակը, որ երկու ընտանիքների միացյալ ջանքերի արդյունք էր, բնականորեն վերադարձավ մեզ: Այդպես, ծանրաբեռնված մթերքներով ու մուշտակով, ես ներկայացա հավաքատեղի: Ամբողջ օրը մնացի այստեղ, ուր եկել էին նաև կինս ու երեխաներս ինձ ճանապարհ դնելու: Երեկոյան կողմը ինձ և հետո էլ մի տաք հոգու հայտնեցին, որ տուն դառնանք և սպասենք հետագա ցուցումների:

Անցավ մոտ մեկ ամիս: Մենք մտել էինք մեր սովորական աշխատանքային հունի մեջ, մինչև որ մեկ էլ Բարկենի կինը եկավ, թե էն մուշտակը տվեց, Բարկենին կանչել են բանակ: Էհ, ինչ պիտի անենք տվեցինք, որ Բարկենս տաք-տաք հագնի, Ուսաստանի սառնամանիքին դիմանա: Կարելի է չհավատալ, իհարկե, բայց իրողությունն այն էր,

որ Բարկենին մյուս օրը հանդիպեցի իրենց դռան շեմքում։ Ետ ուղարկեցին, — ասաց Բարկենը, — զորամասը լրացված էր։

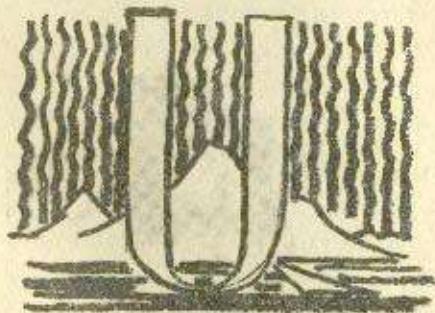
Օրեր անց, արդեն գարնանամուտին, երբ մոռացել էինք ն բանակ գնալու ծանուցագրերը, և մուշտակը, հանկարծ ինձ է գալիս ծանուցագիր, թե այսինչ օրը հանդերձանքով լինել այսինչ տեղում։ Է՞հ, գնացինք նորից Բարկենենց մոտ և վերցրեցինք այդ մուշտակը։ Հավաքատեղի ներկայացած ճիշտ ժամանակին։

Մեզ երկար պահելուց հետո շարքով առաջնորդեցին դեպի կայարան։ Կնոջ խնդրել էի այս անգամ չգալ, մնալ երեխաների հետ, որ չտիրուն։ Բայց մեկ էլ տեսնեմ էլ թե՛ծ ժամանակը, երբ մեզ հավաքել, ազգանուններս են կարդում, երևաց կնոջս գլխարկը, հետո կինս երեխան էլ գրկին։ Զայրույթիս չափ չկար։ Իսկ այդ ժամանակ, դու մի ասի, հենց իմ անունն են կարդում ու ես չեմ լսում։ Հետո բարկացած հրամանատարը նորից է տալիս ազգանունս, ենթադրելով, որ ես տեղում չեմ, բայց իմանալով, որ ներկա եմ, միայն ուշքս վրաս չի, ինձ մի քանի ինձ նմանների հետ հանում է շարքից և ասում, որ մենք սպասենք։ Ինչ ասեմ, գնացը շարժվելուց հետո ես կնոջս հետ նորից գալիս եմ տուն, իհարկե, մուշտակն էլ հետս։ Կարծես դիտմամբ, մի քանի օր անց, Բարկենն է գալիս և ասում՝ սիրելիս, այժմ մուշտակը տանելու հերթն իմն է։ Ու մենք էլ անխոռով տալիս ենք, որ մի քանի ժամ հետո իմանանք, թե Բարկենն արդեն հավաքատեղից վերադարձել է։

Չերկարացնեմ. այսպես տեսց մինչև ամառ, մի քանի անգամ այդ մուշտակը իր տիրոջը փոխեց։ Հետաքրքիրն այս էր, որ մեզ կանչելու մեջ կար շատ որոշակի մի հերթականություն։ Չեր եղել, որ ինձ, ասենք իրար վրա երկու անգամ կանչեին. մեկ ես էի գնում, մեկ Բարկենը։ Անշուշտ, այս բոլորից հետո երևի կուզենայիք իմանալ, թե վերցն ում մոտ մնաց մուշտակը։ Մենք էլ ենք տվել այդ հարցը ու չենք հիշում՝ ոչ մենք, ոչ էլ Բարկեններ։

Ենթադրություն կա, որ մուշտակն այդպես էլ մաշվեց մեր ու Բարկեննենց տան ձանապարհին, տոպրակից տոպրակ հանվելով ու ձմրթվելով։

Իսկ բանակ չգնացինք ոչ ես, ոչ էլ Բարկենը, երկուսից էլ հրաժարվեցին և թողեցին թիկունքում աշխատելու։ Եվ այդպես էլ մուշտակը պետք չեկավ։

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ ԹԱՄԱՆՅԱՆԸ

ԵՎ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ

Նցնում էի այն պուրակով, ուր այժմ
բար է դրված և վրան գրված, որ
այստեղ կանգնեցվելու է Ալեք-
սանդր թամանյանի արձանը: Բարի

մոտով անցնելիս ակամա հանեցի գլխարկս: Խնչքան ենթ պարտական
այս մեծ մարդուն, որ մեր աչքերը բաց արեց, կանգնեցրեց հոյակապ
շենքեր, կառավարական տուն, օպերայի հսկա թատրոնը: Հիմք դրեց
մեր սքանչելի երևանին: Եվ ինչքան հարստանում է երևանը, այնքան
շլացուցիչ է փայլում նրա գեղեցկությունը, այնքան հեռուներն է
տարածվում նրա լույսը:

Այդ հուշաքարի շուրջը կազմվում էին մոտակա մանկապարտեզից
այստեղ եկած երեխաները: Խսկ ես հենց այդ պահին էի անցնում
պուրակով, և երբ նրանցից մեկը շատ մոտեցավ բռնեցի և շոյեցի շեկ
գլխիկը: Փոքրիկ, սիրունիկ աղջիկ: Զարմացած աչիկներով նայեց վրաս,
թիշ վախեցած և ավելի երևի զայրացած, որ խաղի թափը կոտրեցի, բայց
երեսիս ժպիտը տեսնելով, ինքն էլ ժպտաց: Դիմեցի նրան շարքային,
շատ սովորական հարցով. ինչ է անունդ, այ սիրուն աղջիկ:

— Նոյնմ, — անսպասելի համարձակ ասաց աղջիկը, ցանկանալով

շուտ ազատվել ինձնից: Նրա հետ խաղացողները, տեսնելով
ընկերուիուն ինձ մոտ, իրենք էլ մոտեցան:

- Իսկ քո անունն ինչ է, — հարցրի երկրորդին:
- Սարենիկ, — ասաց նա հեզ աշխաները իշեցնելով:
- Իսկ իմ անունը Վարսենիկ է, — մեջ մտավ երրորդը, չսպասելով
իմ հարցին, երևի շատ հավան էր իր անվանը, որ իիրավի գեղեցիկ է,
բայց չգիտես ինչու, մոռացվում է.

— Ծատ լավն եք, մանավանդ որ այդպիսի սիրուն անուններ
ունեք: Ամեն մեկիդ ձեր անունը շատ է սազում:

Էլ չգիտեի ինչ ասեի, այնքան էի հիացած, որ երեքն էլ անարատ
հայկական անուններ ունեին: Տեղումս կանգնած նայում էի նրանց
ետևից: Քիչ հեռու երեխաները հավաքվեցին, թշքալով նայում էին իմ
կողմը: Ես ձեռքով արի, նրանք էլ պատասխանեցին, կանգնած թաման-
յանին նվիրված քարի մոտ, չիմանալով, թե ինչ է գրված այնտեղ և ինչ
քար է դա, ինչու է կանգնեցված, չիմանալով, որ հենց այդ պուրակը այդ
մեծ մարդու շռայլ մտքի արդյունքներից է, չիմանալով, որ ես էլ նրանց
ապագան եմ փորձում պատկերացնել և ինքնաբերաբար դա կապում եմ
թամանյանի հետ, որ սրանք էլ կարող են լինել թամանյանի
հետևորդները և, ովք գիտե, տարիներ հետո, չեն դառնա, արդյոք, քարի
ձարտար վարպետներ:

ԵՐԲ ԱՍՈՒՄ ԵԼ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ԱԿԱՄԱ ՈՏՔԻ ԵՄ ԿԱՆԳՆՈՒՄ

իսուն տարի է անցել այն օրից, երբ
առաջին անգամ լսեցի «Հայաստան»
անունը: 1915 թվականին էր... Մի
սովորական օր էր, երբ այդ անունը

մխրճվեց մանկական ուղեղիս մեջ: Այդ առավոտ, երբ մեր տուն բերին
օրվա լրագիրը, զարմացած նկատեցի նրա արտասովոր գույնը:

Բոլոր էջերը կարմիր տառերով էին տպված:

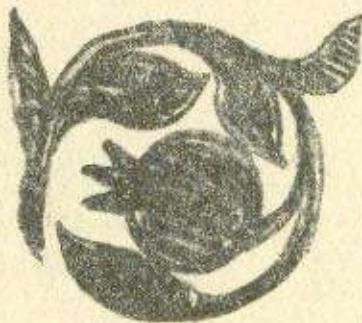
Հայրս իմ հարցին պատասխանեց, թե Հայաստանը ողողվել է
արյամբ, լրագիրն էլ այդ բոթն արյան գույնով է տպել:

«Հայաստան», «կոտորած», «ավերում»՝ այս բառերը հիշեցի:

Երբ թիզ մեծացա, իմացա, որ մեր ժողովրդի պատմությունը
ավերումների պատմություն է եղել: Ազատության, գոյության
անվերջանալի կոհիվների մեջ սրբություն է դարձել մեր մայր հողը: Եվ
իմա, երբ ասում են «Հայաստան»՝ ակամա ոտքի եմ կանգնում: Մենք

խոնարհվում ենք մեր անձնվեր նախնիների առաջ, որոնց կյանքի գնով
մենք այսօր ունենք հայրենիք:

Այս հիսուն տարիներին է, որ շինարարը, քարի վարպետն իր
գործերի մեջ հասել է անսախընթաց բարձունքների: Եկ մենք,
ճարտարապետներս, լծվել ենք մեր լեռնաշխարհը կառուցելու մեջ
գործին, որ ավելի գեղեցկանա մեր սքանչելի Հայաստանը, ավելի շեն ու
շքեղ դառնան նրա գյուղերն ու քաղաքները, որ մեր երիտասարդ
սերունդն ավելի լավ ճանաչի և սիրի իր հայրենիքը:

ՈԱՅԱՅԵԼ ՍԱՐԳԱՒԻ ԽՄՐԱՅԵԼՅԱՆ. Ի մորուքի պատմությունը

Պատմվածքներ կրտսեր տարիցի դպրոցականների համար

РАФАЭЛ САРКИСОВИЧ ИСРАЕЛИЯН История моей бороды:
Рассказы для младшего школьного возраста. (На армянском
языке).Издательство «Советакан ցրօհ», Ереван — 1980

Խմբագիր՝ Դավիթ Հովհաննես, գեղ. Խմբագիր՝ Ս. Ա. Սարգսյան, տեխ.
Խմբագիր՝ Ս. Ա. Մինասյան, վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. Գ. Յազիչյան

ИБ №3321

Հանձնված է շարվածի 03.07.80. Ստորագրված է տպագրության
15. 11. 80. Ֆորմատ՝ 70X901/₁₆. Թուլյա օֆիսը՝ Տառատեսակ «Արարատ»:
Տպագրություն օֆիսը՝ 1,75 հրատ. մամ., 2,34 պայմ. տպ. մամ.: Պատվեր
1039. Տպացանակ 20000: Գինը 5 կ:

«Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան — 9, Տերյան 91:

Издательство «Советакан ցրօհ», Ереван — 9, ул. Теряна, 91.

Հայեական ՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտուրի
գործերի պետական կոմիտեի գոմավոր տպագրության տպարան,
Երևան — 82, Էջմիածնի խճուղի 48:

Типография цветной печати Госкомитета по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван — 82,
Эчмиадзинское шоссе, 48.

